

KARTA WENECKA I JEJ ROLA W KSZTAŁTOWANIU POJĘĆ W SYSTEMIE OCHRONY ZABYTKÓW

SIWEK Andrzej¹

¹ Andrzej Siwek, Instytut Historii Sztuki UJ, Zakład Teorii Sztuki i Ochrony Dóbr Kultury
<https://orcid.org/0000-0002-3255-8768>

ABSTRAKT: Karta Wenecka jest jednym z fundamentalnych dokumentów doktrynalnych rzutujących na kształt współczesnego systemu ochrony zabytków. W preambule dokumentu oraz we wstępnych punktach definicyjnych, zawarto kwintesencję sformułowań określających sens działania systemu ochrony zabytków. Jest tam uzasadnienie, dla czego system ochrony zabytków ma być tworzony. Określono co jest rozumiane, jako zabytek, a w podpunkcie „cel” wskazano „zachowanie zarówno wszelkiego dzieła sztuki, jak też świadectwa historii.” Pojemne, ale zwięzłe sformułowane definicje stanowią fundament dla dalszych rozważań doktrynalnych. W kolejnych dokumentach doktrynalnych oraz we współczesnych dokumentach strategicznych można znaleźć szereg sformułowań odnoszących się zarówno do definicji zabytku (przedmiotu ochrony), jak i celu działania. Charakterystyczne jest dążenie do poszerzenia rozumienia pojęcia zabytku i rozbudowanie uzasadnień funkcjonowania systemu ochrony. Zabytki chroni się między innymi dla uzyskania efektu ekonomicznego, społecznego, klimatycznego, etc. Wskazany proces zmian prowadzi do dekonstrukcji systemu ochrony zabytków, w którym nieostre stają się zarówno określenia przedmiotu ochrony, jego wartości uzasadniającej istnienie systemu, jak i cele działania. Perspektywa funkcjonowania systemu ochrony zabytków wymaga weryfikacji założeń i powrotu do podstawowych pojęć, które objaśniają i kierunkują jego istnienie. Celowe jest rozważenie, czy i jak we współczesnych warunkach można wyrazić podstawowe definicje i założenia Karty Weneckiej, by nadając im aktualność przywrócić znaczenie w formowaniu zasad funkcjonowania systemu. Bez aktualnej definicji zabytku oraz określenia celu działania rolę systemu będą przejmować inne aktywności społeczno – gospodarcze, a koncepcja konserwatorstwa będzie ulegać kolejnym modyfikacjom, które w istocie grożą zatraceniem zasobu i dotychczasowej tradycji ochrony zabytków.

SŁOWA KLUCZOWE: Karta Wenecka, zabytek, doktryna konserwatorska, ochrona zabytków

Wprowadzenie

W dniach 25 - 31 maja 1964 roku obradował w Wenecji II Międzynarodowy Kongres Architektów Techników Zabytków. Plonem obrad była Międzynarodowa Karta Konserwacji Restauracji Zabytków Miejsc Zabytkowych zwana potocznie Kartą Wenecką. Od ogłoszenia dokumentu minęło już ponad półwiecze, konkretnie 2024 mija 60 lat od jego sformułowania. To okres odpowiadający aktywności co najmniej dwóch, właściwie trzech pokoleń konserwatorów, wielkim zmianom cywilizacyjnym. Mimo to Karta Wenecka, wciąż jest obecna w dyskursie konserwatorskim, jako wiążący głos dyskusji, jako punkt odniesienia. Wciąż jest istotną wykładnią znaczeń pojęć takich, jak zabytek, konserwacja, czy restauracja¹. Jest też autonomicznym przedmiotem badań, przez co ma udział rozwoju refleksji teoretycznej ochrony dóbr kultury². Nawet, jeżeli wypowiedający się negują aktualność zasadność tego dokumentu we współczesnym świecie, to czują się w obowiązku do niego nawiązać, choćby krytycznie. Karta Wenecka jest z jednej strony fundamentalnym dokumentem doktrynalnym sumującym doświadczenia poprzedników rzutującym na kształt, a właściwie na uzasadnienie współczesnego systemu ochrony zabytków, z drugiej jest wypowiedzią zatrzymaną na znacznym stopniu ogólności. Można zaryzykować stwierdzenie, że owa ogólność, przy jasnym przekazie kierunkowym, jest źródłem sukcesu Karty Weneckiej. Dokument wskazuje logikę ram działania, nie wytyczne formuły do rozwiązywania jednostkowych problemów. Nie zastępuje szczegółowych analiz konserwatorskich w konkretnych przypadkach. Daje jednak wyraźne wskazania jakich rozwiązań dla czego należy poszukiwać. Jest ukierunkowany na intelektualną fazę rozwiązywania problemów konserwatorskich. Dysfunkcję zbyt literalnego dogmatycznego odczytywania Karty dostrzegł i lapidarnie wyraził Andrzej Tomaszewski, pisząc, iż Karta: *stała się dla wielu dekalogiem, nie wymagającym myślenia, lecz tylko stosowania zdejmującego odpowiedzialność. Zawsze bowiem jest łatwiej raz uwierzyć, niż stale musieć myśleć*³. Krytyka karty niekiedy zdaje się być zwrotem retorycznym pozbawionym głębszej refleksji, czego wyrazem może być wypowiedź Krzysztofa Czyży współtwórcy inicjatywy „Rekonstrukcje Odbudowy”, zaangażowanego w koncepcję budowy Danziger Hofu Gdańsku. Przy okazji dyskusji o konkretnym projekcie odbudowy stwierdził on: ... *w Polsce argument wytycznych przestarzałej, modernistycznej Karty Weneckiej jest wciąż wykorzystywany jako „tarcza” przez mające interes utrzymaniu jej wytycznych środowiska architektów nowoczesnych, deweloperów konserwatorów - doktrynerów. I to właśnie po ich stronie stają dzisiaj urzędnicy, którzy zasłaniają się Kartą Wenecką nie oglądając się na zdanie mieszkańców na sprawdzone w Gdańsku rozwiązania, które uczyniły go tym, czym jest*

¹ Krzyżanowski L. (1975). Karta Wenecka czy Karta Konserwacji Zabytków? *Ochrona Zabytków* 28/3-4 (110-111) (s. 217-221).

² Dla potwierdzenia tej tezy wystarczy wspomnieć o konferencji naukowej „Karta Wenecka 1964-2014” zorganizowanej przez Zakład Konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w dniach 10-12 października 2014 r., czy publikacje: Bukowska W., Krawczyk J. (Red). (2015). *Karta Wenecka 1964-2014*. Toruń; Krasnowolski B. (2023). *Ochrona zabytków: Historia, doktryny, systemy prawne* (s. 223- 225). Kraków; Szmygin B. (2023). *Międzynarodowe teksty doktrynalne ochrony konserwacji zabytków*. Lublin.

³ Tomaszewski A. (2012). *Ku nowej filozofii dziedzictwa* (s. 132). Kraków.

dzisiaj – jednym najpiękniejszych polskich miast⁴. Przeciw takiej interpretacji Karty Weneckiej przemawia choćby jej geneza i historia. Wszak polskim sygnatariuszem współtwórcą dokumentu był Jan Zachwatowicz, który mając za sobą doświadczenie odbudowy Warszawy i innych miast Polski, jednocześnie potwierdzał zasadność doktryny opartej na odwołaniu do podstawowych pojęć dotyczących zabytku, autentyzmu konserwacji⁵. Zatem dostrzegając w Karcie Weneckiej rolę manifestu pokolenia, które zmierzyło się z problemem odbudowy po zniszczeniach II wojny światowej i powróciło do zarysowanych już Karcie Ateńskiej⁶ ideałów, zwróćmy uwagę na zawarte w dokumencie definicje pojęciowe.

Ryc. 1 Wenecja, miasto symbolizujące problematykę ochrony zabytków, nieprzypadkowo dało nazwę dokumentowi doktrynalnemu z 1964 r. (fot. A. Siwek)

⁴ Czyż K. (2017). *Karta Wenecka – eksperyment, który się nie powiódł*, Gdańsk Strefa Prestiżu - Niezależny serwis Gdańska, Pomorza i okolic, 20 czerwca 2017; <https://www.gdanskstrefa.com/eksperyment-ktory-sie-nie-powiodl/> [dostęp: 1.07.2024].

⁵ Pleskaczyńska – Chylińska M., Majewski P. (2013). *Jan Zachwatowicz (1900 – 1983). Architekt* (s. 109). Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie.

⁶ Lalewicz M. (1933). *Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji zwołanej w roku 1931 Atenach w sprawie ochrony konserwacji zabytków sztuki i historii, odczytane dn. 18 marca 1932 r. na posiedzeniu Polskiej Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej w Warszawie*. <https://polona.pl/item-view/ffb9cd96-6565-4c7e-9c95-c5d80c91ce20?page=2>

Definicje – pojęcia podstawowe

W preambule Karty Weneckiej oraz jej wstępnych punktach zawarto kwintesencję sformułowań określających sens systemu ochrony zabytków. Preambuła dokumentu, to nic innego, jak uzasadnienie, dlaczego system ochrony zabytków ma być tworzony i utrzymywany. Powtórzmy często cytowane słowa wprowadzenia do Karty Weneckiej: *Pełne przekazu płynącego z przeszłości, historyczne dzieła pokoleń trwają do dziś, jak wciąż żywi świadkowie dawnych tradycji. Społeczeństwa, coraz mocniej uświadamiając sobie ogólnoludzkie wartości, uważają zabytki za wspólne dziedzictwo uznają powszechną odpowiedzialność za zachowanie ich dla przyszłych pokoleń. Naszym obowiązkiem jest przekazanie im zabytków wraz z całym bogactwem autentyczności*⁷. Można powiedzieć, że z czasem słowa te spowszedniały przypominane, jak mantra w podręcznikach rozważaniach doktrynalnych. Zatem zaakcentujmy na nowo ich kontekst – słowa te zostały zapisane dwadzieścia lat od zakończenia II wojny światowej, która przyniosła nieoszacowane zniszczenia w sferze dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie w tkance obiektów zabytkowych. Z polskiej perspektywy skupiamy się na lokalnych doświadczeniach i stratach, które symbolizuje zburzona, odzyskana Warszawa⁸. Jednak z perspektywy szerszej, owo dwudziestolecie powojenne, to okres odpowiadania na pytania, co zrobić ze zniszczonym Dreznem, Berlinem, czy Monachium, ruinami Rotterdamu, miastami Rosji⁹, Hawrem¹⁰, ruinami Monte Cassino¹¹, katedrą Coventry¹² i z wieloma innymi zabytkami dotkniętymi niszczycielską ręką wojny. Przykłady można by mnożyć, ale na pewno nie można o nich zapominać, gdy charakteryzujemy sytuację, w której wrócono do doktrynalnego porządkowania pojęć konserwatorskich podkreślono „ogólnoludzkie wartości” oraz „powszechną odpowiedzialność” za zachowanie zabytków dla przyszłych pokoleń. Niestety zarówno groźba zniszczeń i strat, jak i potrzeba kształtowania wspólnej, ogólnoludzkiej odpowiedzialności za wartości wzbogacające, lub w przypadku strat zubażające wszystkich, nic nie straciła na aktualności, mimo upływu lat. Doświadczenia zniszczeń w Syrii¹³, terrorystycznych działań skierowanych przeciw zabytkom przez fanatyków islamskich¹⁴, czy strat zagrożeń dziedzictwa kulturowego Ukrainy¹⁵, przekonują o tym dotkliwie. Można stwierdzić, że fundamentalny dla znaczenia Karty Weneckiej przekaz zawarty w Preambule nie stracił aktualności, co więcej, nie może być odnotowany po stronie

⁷ Wg. Szymgin B. (Red.) (2015). *Vademecum Konserwatora Zabytków* (s. 41). Warszawa.

⁸ Paragraf 2, *Rekomendacja Warszawska w sprawie odbudowy i rekonstrukcji dziedzictwa kulturowego* (2018) (s. 2). Warszawa.

⁹ Bullock N. (2002). *Building the Post-War World*. Londyn.

¹⁰ Damais J.-P. (1963). *La Nouvelle Ville du Havre, reconstruction et population*. Paryż.

¹¹ Rennie K. R. (2001). *The Destruction and Recovery of Monte Cassino, 529-1964*. Amsterdam.

¹² Spence B. (1962). *Phoenix in Coventry. The building of a Cathedral*. Londyn.

¹³ Cunliffe E. (2012). *Damage to the soul: Syria's cultural heritage in conflict*. Durham. https://web.archive.org/web/20120710192645/http://ghn.globalheritagefund.com/uploads/documents/document_2107.pdf

¹⁴ Chlebowicz P. (2019). Działania ISIS wymierzone przeciwko światowemu dziedzictwu kulturowemu, *Studia Prawnoustrojowe* 43 (s. 23-34).

¹⁵ Wójcicki H. (2023). Ciche ofiary wojny w Ukrainie: Dziedzictwo kulturowe i jego losy w trakcie konfliktu, *Kwartal* 02(27) (s. 12 – 21).

„zrealizowane”¹⁶. Kolejno w treści Karty, w części „Definicje” określono co w sensie materialnym obejmuje pojęcie „zabytek”. Określono materialny ekwiwalent pojęcia, czyli: *odosobnione dzieło architektoniczne, jak też zespoły miejskie i wiejskie oraz miejsca, będące świadectwem poszczególnych cywilizacji, ewolucji o doniosłym znaczeniu bądź wydarzenia historycznego*. Jednocześnie pojęcie skupiono w sferze zabytków nieruchomych i obszarowych, dla których wyróżniona jest wartość artystyczna oznaczona słowem „dzieło”, bądź wartość historyczna połączona ze sformułowaniem wartościującym: „doniosłym znaczeniu” lub charakterze „wydarzenia”. Jednocześnie dodano zastrzeżenie, że pojęcie „rozciga się /.../ nie tylko na wielkie dzieła” – o których mowa w kontekście artystycznym i historycznym, „ale również na skromne obiekty, które z upływem czasu nabrały znaczenia kulturalnego”¹⁷. To wyraźne echo rieglowskiego postrzegania zabytku, jako źródła historycznego. To zarazem utrwalenie dostrzeżonego już przez Aloisa Riegla dylematu, że każda rzecz z przeszłości nabiera z czasem znaczenia historycznego, zarazem *nie sposób wziąć pod uwagę ogromnej masy zdarzeń, co do których przetrwały świadectwa pośrednie i bezpośrednie, z każdą chwilą rozrastające się nieskończoność...*¹⁸. Karta Wenecka nie wskazała wyraźnej drogi, ani konieczności weryfikacji wartości klasyfikowania zabytków odwołując się wyłącznie do ogólnych pojęć typu „znaczenie kulturalne”, „dzieło”, „doniosłe znaczenie”. Wprawdzie i w tych ogólnikach można dopatrzeć się pewnej hierarchizacji, ale dominuje przekaz poszerzający rozumienie pojęcia zabytek i zobowiązujący do uważności w obliczu każdego ze świadectw przeszłości o „znaczeniu kulturalnym”. To przesłanie ukształtowało ewolucję systemu ochrony zabytków u schyłku XX w. i początków XXI w., dla których charakterystyczne jest obejmowanie coraz to nowych kategorii obiektów mianem zabytku¹⁹.

Kolejno w „Karcie Weneckiej”, w podpunkcie „cel” zapisano lapidarnie, iż: *Konserwacja i restauracja zabytków mają na celu zachowanie zarówno wszelkiego dzieła sztuki, jak też świadectwa historii*²⁰. Trudno o bardziej ogólne, ale zarazem jednoznaczne wskazanie kierunku działania. Siłą Karty Weneckiej jest jej ogólny kierunkowy charakter. Im bardziej system ochrony wraz z zapleczem doktrynalnym się fragmentaryzuje i uszczegóławia²¹, tym bardziej kolejne wskazania tracą na znaczeniu, gdyż tracą swą uniwersalność. Słabością systemu jest dążenie do ujęcia wszystkich działań ochronnych w schematy, wytyczne ograniczające pozornie potrzebę wnikliwego indywidualnego rozważenia każdego zabytku i jego potrzeb konserwatorskich.

¹⁶ Oczywiście po stronie „zrealizowane” należy odnotować wszelkie osiągnięcia ruchu związanego z Listą światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego UNESCO, jednak nie wyczerpuje to zobowiązań ludzkości wobec globalnego zasobu zabytkowego.

¹⁷ Szmygin B. (2023). *Międzynarodowe teksty doktrynalne ochrony i konserwacji zabytków* (s. 68). Lublin – Warszawa.

¹⁸ Krawczyk J. (2006). *Alois Riegl, Georg Dehio i kult zabytków* (s. 28). Warszawa.

¹⁹ Szmygin B. (2000). *Kształtowanie koncepcji zabytku i doktryny konserwatorskiej Polsce XX wieku* (s. 204 – 255). Lublin.

²⁰ Szmygin B. (2023). *Międzynarodowe teksty doktrynalne ochrony i konserwacji zabytków* (s. 68). Lublin – Warszawa.

²¹ <https://www.gov.pl/web/kultura/wytyczne-generalnego-konserwatora-zabytkow>

Ryc. 2 Rønne, Bornholm, Dania. Miasto zbombardowane 7 i 8 maja 1945 r., przykład dewastacji lokalnego dziedzictwa o wymiarze uniwersalnego unicestwienia wartości. Ceramiczna kompozycja w fasadzie domu upamiętnia te wydarzenia. (fot. A. Siwek)

Konfrontacja ze współczesnością

Z perspektywy lat, które upłynęły od ogłoszenia Karty Weneckiej, naturalnym jest nasuwające się pytanie, na ile jest to dokument zachowujący aktualność. Zostawiając na boku krytykę wprost, można szukać odpowiedzi konfrontując przekaz Karty Weneckiej ze współczesnymi dokumentami doktrynalnymi i strategicznymi. Okaże się wówczas, że w obiegu formalnym niewiele zostało z pierwotnych założeń systemowych. We współczesnych dokumentach doktrynalnych i strategicznych można znaleźć szereg sformułowań odnoszących się zarówno do definicji zabytku (przedmiotu ochrony), jak i celu działania. Wspólną cechą wielu wypowiedzi jest dążenie do poszerzenia rozumienia pojęcia zabytku, uszczegółowienie pojęć prowadzące do fragmentacji doktryny i rozbudowanie uzasadnień i celów funkcjonowania systemu ochrony²². Zabytki chroni się między innymi dla uzyskania efektu ekonomicznego, społecznego, klimatycznego, etc. Jeśli przyjąć, że samorządowe programy opieki nad zabytkami łączą profesjonalne spojrzenie autorów z odpowiedzią na zapotrzebowanie społeczne w sferze ochrony, to cele tam formułowane dadzą interesujący obraz współczesności. Przykładowo w „Wojewódzkim programie opieki nad zabytkami Małopolsce na lata 2022–2025”, jako cel

²² Szmygin B. (2023). *Międzynarodowe teksty doktrynalne ochrony i konserwacji zabytków* (s. 32-43). Lublin – Warszawa.

strategiczny wskazano: *Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan*²³. W programie opieki nad zabytkami na lata 2021-2024 dla województwa zachodniopomorskiego czytamy: *Przyjmuje się do realizacji trzy cele perspektywiczne:*

I. Utrzymanie zabytków, jako integralnego elementu krajobrazu kulturowego budującego ład przestrzenny województwa zachodniopomorskiego

II. Zwiększanie atrakcyjności zabytków w procesie aktywizacji społecznej, gospodarczej i turystycznej województwa zachodniopomorskiego

*III. Wzmacnianie otwartego społeczeństwa poprzez wzrost i popularyzację wiedzy o zabytkach i dziedzictwie kulturowym województwa zachodniopomorskiego*²⁴.

Z kolei „Wojewódzkim programie opieki nad zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2022-2025” zapisano: *Jako główny cel strategiczny kolejnej edycji Programu należy uznać wzmacnianie systemu ochrony zabytków w celu kształtowania pamięci i szacunku dla przeszłości jako siły budującej więź społeczną i otwierającej nowe perspektywy rozwoju w przyszłości*²⁵. Te przykłady frazeologii uzasadniającej działania w ochronie zabytków innymi czynnikami społecznymi można mnożyć. Oczywiście owym celom strategicznym przyporządkowane są w dalszej kolejności cele działania ściśle powiązane z ochroną i konserwacją zabytków, ale zasadnicze uzasadnienie działań musi być szersze. Znamiennym sygnałem stosunku do zabytków jest nazwa kluczowego ministerialnego programu wspierającego prace konserwatorskie. Jest zatytułowany, jako *Rządowy Program Odbudowy Zabytków*²⁶. Należy zakładać, że słowo „odbudowa” nie znalazło się przypadkowo w tym tytule. Podobnie frazeologia społeczno gospodarcza dominuje w odniesieniu do dziedzictwa w dokumentach Unii Europejskiej. Na oficjalnych stronach Komisji Europejskiej czytamy:

Dziedzictwo kulturowe Europy to bogata i zróżnicowana mozaika ekspresji kulturalnej i twórczej, odziedziczona po poprzednich pokoleniach Europejczyków i spuścizna, którą prześlemy kolejnym generacjom.

²³ Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025. Załącznik do uchwały Nr LVI/800/22 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 4 lipca 2022 roku; https://www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/kultura%20i%20dziedzictwo/Zabytki/WPONZ_2022-2025.pdf

²⁴ Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2021-2024 przyjęty Uchwałą Nr XXIX/338/21 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego dnia 28 października 2021 r.; <http://eregion.wzp.pl/sites/default/files/zalacznik1.pdf>

²⁵ Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2022-2025 przyjęty Uchwałą Nr LVI/972/22 Sejmik Województwa Podkarpackiego 28 grudnia 2022 r. <https://podkarpackie.pl/index.php/kultura/wojewodzki-program-opieki-nad-zabytkami/wponz-2022-2025>

²⁶ Uchwała Nr 232/2022 Rady Ministrów z dnia 23 listopada 2022 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu Odbudowy Zabytków. <https://www.gov.pl/web/premier/rzadowy-program-odbudowy-zabytkow>

Dziedzictwo kulturowe wzbogaca życie obywateli, jest siłą napędową dla sektora kultury i sektora kreatywnego oraz odgrywa rolę w tworzeniu i rozwijaniu kapitału społecznego Europy.

Jest to również ważny zasób dla wzrostu gospodarczego, zatrudnienia i spójności społecznej, oferujący potencjał rewitalizacji obszarów miejskich i wiejskich oraz promowania zrównoważonej turystyki²⁷.

Pomińmy fakt, że zabytki nie są tu eksponowane i pozostają domyślnie wtopione w szersze pojęcie dziedzictwa²⁸. Odnajdujemy w tych tekstach potwierdzenie, iż współcześnie ochrona zabytków nie jest celem autonomicznym, a środkiem do sięgania ku innym celom. Proces renomacji podstaw systemu ochrony postępuje równoległe ze wzrostem konsumpcjonizmu zabytków, turystyfikacją, globalizacją, teatralizacją dziedzictwa, transferem relacji z zabytkiem w sferę cyfrowej rozszerzonej rzeczywistości²⁹ reprodukcji artefaktów oraz postępującą falsyfikacją zabytków³⁰. Procesy te prowadzą do zagubienia relacji człowieka z pełnym autentyzmu świadectwem przeszłości, jakim w tradycyjnym rozumieniu jest zabytek i zastąpienia ich relacjami w świecie wirtualnym, bądź zmanipulowanym w świecie rzeczywistym. Jeśli do obrazu przemian dodamy niezdiagnozowaną w pełni perspektywę rozpowszechnienia sztucznej inteligencji, która będzie kierunkować ewolucję postaw i świadomości społecznej³¹, wspomnienie o prostych zasadach zawartych w Karcie Weneckiej może nabrać nowego znaczenia.

Wskazany powyżej proces zmian powadzi do dekonstrukcji systemu ochrony zabytków, w którym nieostre stają się zarówno określenia przedmiotu ochrony, jego wartości uzasadniającej istnienie systemu, jak i, a może przede wszystkim, cele działania. W takich okolicznościach dyskusja o zasadach funkcjonowania systemu ochrony zabytków, doktrynie konserwatorskiej, traci podstawy. Jedną z możliwych dróg zaradczych jest powrót do źródeł systemu, a te określone są we wspomnianych definicjach Karty Weneckiej.

²⁷ <https://culture.ec.europa.eu/pl/policies/selected-themes/cultural-heritage>

²⁸ Kowalski K. (2017). Od zabytku do dyskursu. O kilku źródłach współczesnej definicji dziedzictwa, *Prace Etnograficzne* 45(1) (s. 1 – 14).

²⁹ Zapłata R. (2016). Autentyzm zabytkowej architektury i palimpsest w przestrzeni historycznej – nowe media a prezentacja dziedzictwa kulturowego, *Architectus* 1(45) (s. 97—114).

³⁰ Znamiennym przykładem falsyfikacji zabytku umotywowanej gospodarczo jest przypadek wiaduktu kolejowego z 1863 r., na krakowskich Grzegórkach, który rozebrano i zbudowano na nowo w technologii odpowiadającej wymogom ruchu kolejowego w latach 2022 - 2023.

³¹ Torczyńska M. (2019). Sztuczna inteligencja i jej społeczno-kulturowe implikacje w codziennym życiu, *Kultura i Historia* 36(2) (s. 106 – 126).

Ryc. 3 Kraków, wiadukt kolejowy z 1863 r. przed rozbiórką i odtworzeniem w nowej technologii. Przykład relatywizacji stosunku do zabytku. (fot. A. Siwek)

Wnioski

Dalsza perspektywa funkcjonowania systemu ochrony zabytków wymaga weryfikacji założeń i powrotu do podstawowych pojęć, które objaśniają, uzasadniają i kierunkują jego istnienie. Celowe jest rozważenie, czy i jak we współczesnych warunkach można wyrazić podstawowe definicje i założenia Karty Weneckiej, by nadając im aktualność przywrócić znaczenie i sprawczą rolę w formowaniu zasad funkcjonowania systemu. Bez aktualnej, ale zarazem wyrastającej z tradycji dyscypliny definicji zabytku, uzasadnienia dającego systemowi ochrony zabytków ma być tworzony oraz określenia celu działania, rolę systemu będą przejmować inne aktywności społeczno – gospodarcze. Koncepcja konserwatorstwa będzie ulegać kolejnym modyfikacjom, które w istocie grożą zatraceniem zasobu i dotychczasowej tradycji ochrony zabytków. Na szali leży humanistyczne podejście i przeżycie relacji z zabytkiem, zasada indywidualnego podejścia do zabytku wymagająca jego poznania oraz zrozumienia materialnej i niematerialnej struktury. Podobnie waży się los utrzymania charakteru sztuki konserwacji, zamiast ekwiwalentu działań szablonowych, mechanicznych i odtwórczych. W świecie, w którym przewidujemy (lub już doświadczamy) przewagi algorytmów i wirtualnych bodźców, nad empirycznym poznaniem, zdolność człowieka do kontaktu z zachowującym autentyczność świadectwem przeszłości, całej jego ułomności materiałowej i złożoności formalnej, może stać się jedną z prób ostoi człowieczeństwa. Zdolność przeżycia emocji wywoływanych przez dzieła przodków oraz zdolność odczytywania

tych dzieł na nowo wyróżnia człowieka ze świata cyfrowych analiz i zestandaryzowanych schematów działania. By nie zamykać tej perspektywy powinniśmy na nowo odczytać klasyczne założenia systemu ochrony zabytków zawarte w Karcie Weneckiej i powracać do stwierdzenia: „Konservacja i restauracja zabytków mają na celu zachowanie zarówno wszelkiego dzieła sztuki, jak i też świadectwa historii”, po to, by „pełne przekazu płynącego z przeszłości, historyczne dzieła pokoleń trwające do dziś, jako wciąż żywi świadkowie dawnych tradycji” mogły zostać „przekazane /.../ wraz z całym bogactwem autentyczności” kolejnym pokoleniom. Słowem, by zachowanie autonomicznych wartości zabytku było wystarczającym uzasadnieniem dla trwania systemu ochrony i nie wymagało protez w postaci uzasadnień przejmowanych z innych dziedzin ludzkiej aktywności.

Ryc. 4 Cerkiew drewniana w Rumunii – potrzeba przeżywania kontaktu z obiektem w jego autentyczności i materialnej postaci świadectwa minionych epok, to istota humanistycznej relacji z zabytkiem i uzasadnienie celu działań konserwatorskich. (fot. A. Siwek)

Bibliografia

- Bukowska W., Krawczyk J. (Red.). (2015). *Karta Wenecka 1964-2014*. Toruń
- Bullock N. (2002). *Building the Post-War World*. Londyn.
- Chlebowicz P. (2019). Działania ISIS wymierzone przeciwko światowemu dziedzictwu kulturowemu, *Studia Prawnoustrojowe* 43.
- Cultural heritage*. <https://culture.ec.europa.eu/pl/policies/selected-themes/cultural-heritage>
- Cunliffe E. (2012). *Damage to the soul: Syria's cultural heritage in conflict*. Durham.
- Czyż K. (2014). *Karta Wenecka – eksperyment, który się nie powiodł*, *Gdańsk Strefa Prestiżu - Niezależny serwis Gdańska*, Pomorza okolic, 20 czerwca 2017; <https://www.gdanskstrefa.com/eksperyment-ktory-sie-nie-powiodl/> [dostęp: 1.07.2024].
- Damais J.-P. (1963). *La Nouvelle Ville du Havre, reconstruction et population*. Paryż.
- Kowalski K. (2017). Od zabytku do dyskursu. O kilku źródłach współczesnej definicji dziedzictwa, *Prace Etnograficzne* 45(1).
- Krasnowolski B. (2023). *Ochrona zabytków: Historia, doktryny, systemy prawne*. Kraków.
- Krawczyk J. (2006). *Alois Riegl, Georg Dehio i kult zabytków*. Warszawa.
- Krzyżanowski L. (1975). Karta Wenecka czy Karta Konserwacji Zabytków? *Ochrona Zabytków* 28/3-4(110-111).
- Lalewicz M. (1933). Sprawozdanie Międzynarodowej Konferencji zwołanej w roku 1931 Atenach w sprawie ochrony i konserwacji zabytków sztuki i historii, odczytane dn. 18 marca 1932r. na posiedzeniu Polskiej Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej Warszawie., Warszawa. <https://polona.pl/item-view/ffb9cd96-6565-4c7e-9c95-c5d80c91ce20?page=2>
- Pleskaczyńska – Chylińska M., Majewski P. (2013). *Jan Zachwatowicz (1900 – 1983)*. Architekt. Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie.
- Rekomendacja Warszawska w sprawie odbudowy i rekonstrukcji dziedzictwa kulturowego* (2018). Warszawa.
- Rennie K. R. (2001). *The Destruction and Recovery of Monte Cassino, 529-1964*. Amsterdam.
- Spence B. (1962). *Phoenix in Coventry. The building of Cathedral*. Londyn.
- Szmygin B. (2000). *Kształtowanie koncepcji zabytku i doktryny konserwatorskiej w Polsce XX wieku*. Lublin.
- Szmygin B. (2023). *Międzynarodowe teksty doktrynalne ochrony i konserwacji zabytków*. Lublin – Warszawa.
- Szmygin B. (Red.) (2015). *Vademecum Konserwatora Zabytków*. Warszawa.
- Tomaszewski A. (2012). *Ku nowej filozofii dziedzictwa*. Kraków.

Torczyńska M. (2019). Sztuczna inteligencja i jej społeczno-kulturowe implikacje w codziennym życiu, *Kultura i Historia* 36(2).

Uchwała Nr 232/2022 Rady Ministrów dnia 23 listopada 2022 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu Odbudowy Zabytków. <https://www.gov.pl/web/premier/rzadowy-program-odbudowy-zabytkow>

Wojewódzki program opieki nad zabytkami Małopolsce na lata 2022–2025. Załącznik do uchwały Nr LVI/800/22 Sejmiku Województwa Małopolskiego dnia 4 lipca 2022 roku; https://www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/kultura%20i%20dziedzictwo/Zabytki/WPONZ_2022-2025.pdf

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami województwie podkarpackim na lata 2022-2025 przyjęty Uchwałą Nr LVI/972/22 Sejmiku Województwa Podkarpackiego 28 grudnia 2022 r. <https://podkarpackie.pl/index.php/kultura/wojewodzki-program-opieki-nad-zabytkami/wponz-2022-2025>

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2021-2024 przyjęty Uchwałą Nr XXIX/338/21 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego dnia 28 października 2021 r.; <http://eregion.wzp.pl/sites/default/files/zalacznik1.pdf>

Wójcicki H. (2023). Ciche ofiary wojny Ukrainie: Dziedzictwo kulturowe jego losy trakcie konfliktu, *Kwartal* 02(27).

Zapłata R. (2016). Autentyzm zabytkowej architektury palimpsest przestrzeni historycznej – nowe media prezentacja dziedzictwa kulturowego, *Architectus* 1(45).